

förskoleforum.se

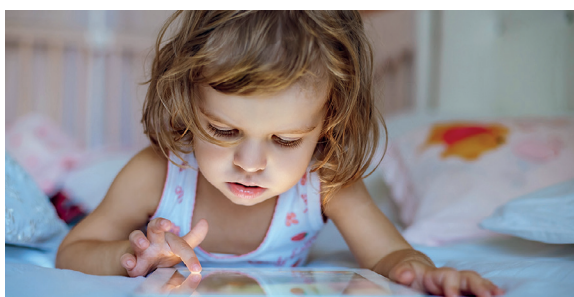
KÄLLKRITISKT FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Maria Heimer

Källkritiskt förhållningssätt

av Maria Heimer

I den reviderade läroplanen för förskolan, Lpfö18, står att "barnen ska ges möjlighet att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att de på sikt ska kunna se möjligheter och förstå risker samt kunna värdera information." Vad menas med att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt, och varför arbeta med detta redan i förskolan? I denna artikelserie ger Maria Heimer svar på dessa frågor och berättar om barns medieanvändning, om hur barn lär sig söka kunskap, om ryktesspridning, om hur barns digitala kompetens kan utvecklas med mera.

Följande artiklar ingår i artikelserien:

1. Barns medievanor 4
2. Att söka ny kunskap 8
3. Har älgar luciakrona?! 13
4. Digital kompetens 18

Maria Heimer är bibliotekarie, författare och föreläsare. Hon har flera års erfarenhet som utvecklingspedagog inom förskola och skola. Som utvecklingspedagog arbetade hon med läsfrämjande insatser i samarbete med förskolor, skolor, BVC, öppna förskolan och folkbiblioteket. I dag är hon skolbibliotekarie i Kävlinge kommun samt författare och föreläsare.

Hon har skrivit två böcker om högläsning och en bok om normkreativitet i barn- och ungdomslitteraturen.

På Förskoleforum svarar Maria Heimer på frågor om barnlitteratur, berättande och högläsning.

Bakgrund

- Gymnasielärarexamen i tyska och svenska, Lunds universitet
- Skolbibliotek I och II, Malmö universitet
- Utmärkelser: Årets skolbibliotekarie 2008 och Årets skolbibliotek 2009
- Föreläsare för handledare i Läslyftet, Uppsala universitet.

1 Barns medievanor

I den reviderade läroplanen för förskolan, Lpfö18, står att "barnen ska ges möjlighet att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att de på sikt ska kunna se möjligheter och förstå risker samt kunna värdera information." Men vad menas med att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt och varför arbeta med detta redan i förskolan? Maria Heimer ger svar på frågorna samt tar upp barns medieanvändning.

Foto: Shutterstock.com

Förändringar i medielandskapet

De senaste decennierna har det skett stora förändringar i medielandskapet. Mobiltelefonen har förändrat hur vi kommunicerar med varandra, reklamfinansierad tv och radio har bidragit till ett ökat utbud av både nyheter och underhållning och internet ger oss tillgång till många olika medier och ett enormt informationsflöde. Att kunna söka och kritiskt värdera information är en nödvändighet och rättighet för att kunna verka i ett demokratiskt samhälle.

Barns medieanvändning

Undersökningar som *Småungar & medier* och *Svenskarna och internet* visar att barn redan tidigt i livet ägnar sig åt olika medier. De vanligaste medieaktiviteterna bland barn i förskoleåldern är att titta på filmer och tv-program samt läsa böcker eller tidningar. Det är då barnens vårdnadshavare som läser böcker och tidningar med dem.

Undersökningarna visar också att internetanvändningen ökar bland barn. Hur många som använder internet några gånger i veckan eller oftare skiljer sig åt, från 33 procent av ettåringarna till 80 procent av fyraåringarna. Internetanvändningen sjunker något i femårsåldern för att sedan öka igen i sexårsåldern. Att barn använder internet oftare beror förmodligen på att internet är en förutsättning för att kunna använda olika medier.

Arbete med medier och kritiskt förhållningssätt

Precis som vi vuxna påverkas också barnen av den information som når dem. De kan till exempel möta information som är felaktig, rykten som sprids, bilder och filmer som är manipulerade eller reklam på tv, i appar, filmer och på nätet. De tv-program och filmer som barnen tittar mest på, finns ofta att köpa även som leksaker, datorspel, kläder och böcker. Därmed kan barnen påverkas att vilja köpa saker, när de använder olika medier.

Vi behöver därför redan tidigt i livet ge barn möjlighet att tillsammans med vuxna titta närmare på olika medier, söka ny kunskap, grundlägga ett kritiskt förhållningssätt och samtala om sina medieaktiviteter på ett lekfullt sätt. Ett sådant arbete är inte något som kan göras vid enstaka tillfällen utan det måste integreras i förskolans verksamhet och ske regelbundet.

Samtidigt behöver vi vuxna vara mediekunniga förebilder genom att till exempel granska de källor som vi ska använda i verksamheten och förhålla oss till upphovsrätten kring de texter, bilder och filmer som vi använder i förskolans verksamhet och i samarbetet med hemmen. På så sätt skapas ett mediekunligt samhälle.

Kritiskt förhållningssätt – källkritik

Det råder delade meningar om huruvida barn kan vara källkritiska. För att kunna vara källkritisk, krävs det att man kan sätta sig in i information, ta ställning och ställa hypotetiska frågor. Elia Psouni, docent i psykologi vid Lunds universitet, menar att små barns hjärnor inte är utvecklade och psykologiskt mogna för att tänka kritiskt. Det är först i åtta- till nioårsåldern som barn börjar kunna vara kritiska i ett socialt sammanhang.

Det är dock viktigt att skilja på källkritik och kritiskt förhållningssätt. Att grundlägga ett kritiskt förhållningssätt handlar inte om att sätta sig in i

information, ta ställning och ställa hypotetiska frågor utan om att till exempel bekanta sig med och titta närmare på olika medier, att fundera över hur en författare kan veta allt det som står i boken, att bli medveten om vad ett rykte är och hur det kan uppstå samt hur bilder och filmer kan manipuleras.

Samtal kring medier och internet

Det är viktigt att vi vuxna intresserar oss för vilka medier barnen ägnar sig åt och vad de gör på nätet. När vi förbereder samtal och aktiviteter i förskolan, behöver vi ha kunskap om barns medieanvändning. Då kan undersökningarna *Småungar & medier* och *Svenskarna och internet*, som jag tidigare nämnt i artikeln, komma till användning. Dessa finns tillgängliga via Statens Medieråds respektive Internetstiftelsens webbplats.

Det är oftast lättare att närma sig själv när man utgår från någon eller något annat. Samtalen kan därför gärna föregås av högläsning eller att man tillsammans tittar på något filmklipp.

Med utgångspunkt från boken *Vem kan räkna alla stjärnor?* av Anna-Clara Tidholm eller från ett filmklipp på Youtube kan vi till exempel samtala om vad barnen gör och vad de upplevt på surfplattan eller på Youtube. Om det visas reklam, passa på att samtala kring det. Är detta något som barnen känner igen, har de sett det tidigare? Varför tror barnen att det visas?

När vi samtalar med barn behöver vi skapa en trygg miljö, så att alla barn känner förtroende i gruppen. Vi behöver också arbeta för en flerstämmighet, det vill säga att alla barn får komma till tals.

Närvarande vuxna

I undersökningen *Småungar & medier* ställs även frågor till vårdnadshavarna, om hur ofta de är tillsammans med sitt barn, när barnet ägnar sig åt olika medier, och hur ofta de pratar med sitt barn om vad det upplevt och sett på till exempel surfplattan, datorn och på nätet. Många är närvarande när barnen är små men ibland lämnas barnen ensamma.

Redan vid två års ålder tittar barn ibland på film och tv-program, spelar spel på mobil eller surfplatta och använder internet och mobilen själv. Ju äldre barnen blir, desto oftare lämnas de ensamma. Genom att vara närvarande som vuxen i sitt barns medieanvändning får man kunskap om vad barnet gör och vad det upplever. Om det upplever något obehagligt har man själv också tagit del av det och kan samtala kring det med barnet.

Att grundlägga en tidig relation kring barns medieanvändning ger också goda förutsättningar för en fortsatt delaktighet under barnets uppväxt.

I förskolans läroplan står att "[f]örskolan ska samarbeta med hemmen för att ge barnen möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar." Att ge hemmen stöd

kring barns medieanvändning är betydelsefullt för både barn och vuxna. Det kan göras genom att till exempel bjuda in till ett vårdnadshavarmöte. På mötet kan man till exempel ta upp vikten av att vara en närvarande vuxen och ge exempel på hur man kan vara närvarande.

Mediekunligt samhälle

Ett mediekunligt samhälle skapas av mediekunniga vuxna som låter barn tillsammans med vuxna få bekanta sig med olika medier, samtala om sina medieaktiviteter, söka ny kunskap och få grundlägga ett kritiskt förhållningssätt. Vi har ett ansvar att i förskolan lägga en viktig grund för barns medie- och informationskunskap. Det är en demokratisk rättighet.

Diskussionsfrågor

- Hur förhåller ni er till källkritik och upphovsrätt i ert arbete? Har den här artikeln väckt några nya tankar? Vilka i så fall?
- Om ni jämför undersökningarna om barns medieanvändning med barnen på er förskola. Vilka likheter respektive skillnader kan ni se?
- Hur ser ni på uttalandet att små barns hjärnor inte är utvecklade och psykologiskt mogna för att tänka kritiskt. Håller ni med Elia Psouni eller vilken åsikt har ni? Motivera era svar.

Digitala källor

Internetstiftelsen (2018). *Svenskarna och internet 2018*. Hämtad 2020-02-24 från https://internetstiftelsen.se/docs/Svenskarna_och_internet_2018.pdf

Skolverket (2019). *Läroplan för förskolan*. Hämtad 2020-02-24 från <https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan>

Statens Medieråd (2019). *Småungar & medier 2019*. Hämtad 2020-02-24 från <https://statensmedierad.se/publikationer/ungarochmedier/smaungarochmedier2019.3348.html>

Tidningen Förskolan. Kritisk blick kräver träning. Hämtad 2020-02-24 från <https://forskolan.se/kritisk-blick-kraver-traning/>

Tryckta källor

Heimer, Maria (2019). *Källkritiskt förhållningssätt i förskolan*. Stockholm: Gothia Fortbildning.

Tidholm, Anna-Clara (2016). *Vem kan räkna alla stjärnorna?* Stockholm: Alfabeta Bokförlag AB.

2 Att söka ny kunskap

I förskolans läroplan, Lpfö18, står att "[f]örmåga att kommunicera, söka ny kunskap och samarbeta är nödvändig i ett samhälle som präglas av stort informationsflöde och kontinuerlig förändring." Hur kan vi i förskolan lägga en betydelsefull grund för att barnen med tiden ska kunna söka ny kunskap i ett stort informationsflöde?

Foto: Shutterstock.com

Sjävlärda barn och hög tilltro

Forskning visar (Alexandersson, Limberg m.fl.) att när det gäller barn i skolåldern finns det en uppfattning om att elever är sjävlärda och att de både kan söka ny information och kritiskt granska den information som de möter. Elever lämnas därför ofta ensamma i sin informationsökning.

En undersökning gjord av Skolverket (2019) visar att de allra flesta, 90 procent, av mellanstadie-, högstadie- och gymnasieeleverna har hög tilltro till sin förmåga att söka information. De anser att de är bra eller mycket bra på att hitta information på nätet.

Samtidigt visar forskning (Höchstötter & Lewandowski, 2009) på att eleverna sällan reflekterar över sökmotorers ranking, vilket tyder på att deras faktiska kunskaper inte överensstämmer med deras höga tilltro.

Anledningen till att jag refererar till forskning och undersökningar för skolan är att vi i förskolan lägger en viktig grund för att barnen att med tiden kunna söka och kritiskt granska information i ett stort informationsflöde. Vi får inte tro att barnen lär sig detta av sig själv, utan det måste ingå kontinuerligt i vår undervisning.

Informationssökningsprocessen

Att söka information, eller att söka ny kunskap som det står i läroplanen, kan beskrivas som en process där flera aspekter samspelar, till exempel vilket ämne vi söker information om, vilka förkunskaper vi har inom ämnet och vilka kunskaper vi har om källor.

När vi ska ta reda på något som vi undrar över, är det viktigt att stanna upp och fundera över vad vi redan vet, vad vi vill veta och vilka källor som kan ge oss svar på det som vi undrar över. Detta för att resultatet ska bli så bra som möjligt.

När vi ska ta reda på saker som vi undrar över, är det viktigt att vi tillsammans förbereder sökningen innan vi söker ny kunskap.

Källa – vad är det?

Många barn förväxlar ordet källa med källare och tror att en källa är något som finns under marken. När vi ska introducera ordet källa för barnen, är det därför bra att ha en bild på en vattenkälla till hands. Då kan vi förklara att man kan hämta något ur en källa. Ur en vattenkälla hämtar man vatten och ur en källa går det att hämta information, något som man undrar över.

Med hjälp av källor kan vi ta reda på och undersöka saker, det vill säga söka ny kunskap. Exempel på olika källor är böcker, tidningar, filmer, bilder, webbsidor, radio- och teveprogram samt personer. I förskolan kan vi lägga en betydelsefull grund genom att tillsammans bekanta oss med olika källor.

Söka kunskap med hjälp av sinnen

Att använda sig av olika sinnen när man söker kunskap kan underlätta arbetet. Vi kan ta reda på saker genom att titta, lyssna, smaka, känna och lukta. Vad kan vi ta reda på genom att till exempel lyssna på olika djurläten och vad får vi veta genom att titta närmare på spår och avtryck i naturen?

Vi kan också låta barnen känna på olika föremål, utan att titta på dem, och fundera över hur föremålet känns i handen, om det påminner om något som de känt på tidigare och vad det kan vara.

Undersöka bibliotek

När vi ska söka ny kunskap är det viktigt att fundera över vilka källor som kan ge oss information om det vi undrar över. För att kunna göra det, behöver vi känna till olika typer av källor och veta lite om dem.

Att ge barnen möjlighet att bekanta sig med olika källor är en viktig grund för att de så småningom ska kunna söka ny kunskap. Vi kan till exempel undersöka skön- och facklitteratur, tidningar, teve- och radioprogram, filmer och internet. Vi kan också bekanta oss med bibliotek som kostnadsfritt ger oss tillgång till många olika källor.

Biblioteket är en användbar plats för att söka ny kunskap. Låt gärna barnen tidigt få upptäcka vad ett bibliotek är och vad man kan göra där genom att besöka biblioteket tillsammans. Undersök vad det finns för olika typer av källor, vad man kan göra på ett bibliotek och vad bibliotekarier kan hjälpa till med.

Undersöka facklitteratur

Om vi till exempel skulle vilja veta mer om olika djurs spår i naturen, skulle vi kunna utgå från faktaboken *Vem har varit här?* av Björn Bergenholtz.

Före högläsningen är det bra att samtala om vad barnen redan vet om olika djurspår och vad de skulle vilja veta. Efteråt kan samtalet handla om huruvida barnen fått svar på sina frågor och om det i boken berättades om det som barnen redan kände till.

För att kunna söka ny kunskap i faktaböcker, är det också bra att känna till att informationen kan finnas på flera olika ställen som i faktarutor, bilder och bildtext. Dessa kallas särdrag. (Mer om detta kan du läsa i Förskoleforums artikel "Variera läsutbudet i förskolan – att läsa faktatexter".)

Men många faktaböcker för yngre barn är förenklade och saknar därför ofta typiska särdrag. Några böcker som innehåller särdrag är Berghs Förlags *Lätta fakta*-serie och Sarah Sheppards faktaböcker, utgivna av Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren.

Undersöka tidningar

På bibliotek finns tidningar att läsa på plats eller låna hem. Ofta finns även tidningar för barn. Undersök tillsammans tidningsavdelningen på biblioteket. Om biblioteket ligger långt bort från förskolan, går det bra att undersöka tidningar på förskolan.

Titta tillsammans närmare på tidningarna och samtala kring vad en tidning är, vad man kan läsa om i tidningar, om barnen har läst någon tidning någon gång och vad det finns för olika tidningar, till exempel nyhets-, serie- och veckotidning.

Undersök internet

Allt fler barn använder internet men förmodligen för att det är en förutsättning för att kunna använda medier som filmer, teveprogram och spel. Att undersöka internet tillsammans handlar om att på ett enkelt sätt samtala om internet och titta närmare på en webbplats som är för barn, till exempel Bolibompa.

Samtala med barnen om till exempel vad internet är, vad man kan göra på internet och vad de brukar göra. När ni undersöker Bolibompa kan ni exempelvis titta närmare på vad man kan göra på webbplatsen och om det finns något som barnen skulle vilja göra där.

Barnen kan också få fundera över varför webbplatsen finns, hur man kan se att den är gjord för barn och vad de tycker ska finnas på webbplatser för barn.

Demokratiskt uppdrag

Förskolan har ett demokratiskt uppdrag. Att lägga grunden för att barnen med tiden ska kunna söka ny kunskap i ett stort informationsflöde är en av förutsättningarna för att kunna fullgöra detta uppdrag.

Diskussionsfrågor

- Vilka tankar väcker den forskning och den undersökning som det refereras till i artikeln kring självlärda barn och hög tilltro till sin egen förmåga att kunna söka information?
- Hur arbetar ni med att söka ny kunskap tillsammans med barnen i dag? Har ni fått några nya tankar efter att ha läst den här artikeln? Vilka i så fall?
- Hur kan ni använda biblioteket på ett pedagogiskt sätt i er verksamhet?

Digitala källor

Myndigheten för skolutveckling (2007). *Textflytt och sök slump*. Hämtad 2020-02-24 från

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:883694/FULLTEXT01.pdf>

Skolverket (2019). *Läroplan för förskolan*. Hämtad 2020-02-24 från

<https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan>

Skolverket (2019). *Sökkritik och algoritmers synlighet*. Hämtad 2020-02-24 från larportalen.skolverket.se/

Tryckta källor

Bergenholtz, Björn (2018). *Vem har varit här?* Stockholm: Rabén & Sjögren.

Heimer, Maria (2019). *Källkritiskt förhållningssätt i förskolan*. Stockholm: Gothia Fortbildning.

3 Har älgar luciakrona?!

”Har älgar luciakronor?” Via internet är tillgången till information enorm. Rykten och felaktiga uppfattningar sprids i dag snabbt över hela världen, och att kritiskt kunna granska information är ytterst viktigt för att kunna verka i ett demokratiskt samhälle. Vi behöver redan när barnen är små grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt.

Foto: Shutterstock.com

Källkritiska frågor

Källkritik är en metod som används för att granska och bedöma källors trovärdighet. Metoden bygger på fyra kriterier: äkthet, tid, beroende och tendens. Ofta används frågor som hjälp för att granska och bedöma en källa:

- Vem är källans avsändare? Är det kanske en organisation, ett företag, en myndighet eller en privatperson?
- Vad står det i texten? Låter det trovärdigt? Vad säger andra källor?
- Varför publicerades informationen? Är det för att informera, påverka, provocera eller sälja?
- När publicerades informationen? Är den aktuell?
- Hur presenteras informationen? Är språket korrekt? Finns det referenser?

Åsikterna är delade huruvida små barn är mogna att kritiskt granska information. Oavsett vilken uppfattning vi har, är det viktigt att vi är förebilder och alltid kritiskt granskar de källor som vi använder i verksamheten.

I förskolans läroplan, Lpfö18, står att "barnen ska ges möjlighet att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att de på sikt ska kunna se möjligheter och förstår risker samt kunna värdera information."

Att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt kan till exempel handla om att fundera över hur en författare kan veta allt det som står i texten, att känna till vad ett rykte är och hur det sprids, att jämföra källor och titta närmare på bilder.

Hur kan författaren veta allt?

Det finns många intressanta faktaböcker att läsa högt med barnen. I samtalet kring en faktabok kan vi tillsammans diskutera vad som kännetecknar en faktabok och hur en författare kan veta allt det som står i en bok.

Hur kan till exempel Sarah Sheppard, författaren till bland annat *Dino Deluxe*, veta så mycket om dinosaurier, trots att hon aldrig levt samtidigt som någon av dinosaurierna? Och hur kan Emma Jansson skriva *Mina första fiskar* när fiskarna lever under vatten och människorna på land?

I samtalet kan vi också fundera över om faktauppgifterna stämmer. Hade en sautoPOSEIDON verkligen så lång hals att den skulle ha kunnat tjuvkika in genom ett fönster ända upp på sjätte våningen? Stämmer det att gäddan har vassa tänder och hur kan vi göra för att ta reda på det?

Kan älgar ha luciakrona?

I faktaböckerna om djuren i skogen av Sarah Sheppard finns många humoristiska inslag och mycket att upptäcka i bilderna. Älgen har till exempel solglasögon och luciakrona, domherrarna åker skidor och rödhaken skickar vykort från Spanien till sina fågelkompisar i granen i vinterskogen. Det här har författaren gjort medvetet för att faktaböckerna ska väcka lust till läsning och inte på något sätt för att lura läsaren.

Men många bilder som vi möter i det stora informationsflödet är manipulerade och i förskolan kan vi lägga en viktig grund, för att barnen så småningom ska kunna kritiskt granska bilder, genom att tillsammans titta närmare på bilder och samtala om dem.

Jack Werner skriver i förordet till boken *Källkritiskt förhållningssätt i förskolan* att

[a]llt måste inte skärskådas. Att förneka barn till exempel att tro på och berätta sagor är att ta ifrån dem en viktig personlig kartläggning av vad som är möjligt,

farligt och socialt accepterat. Källkritiken i den åldern får inte bli stelbent och krävande, utan måste förbli äventyrlig och lustfylld.

I fantasin är allt möjligt och vi får inte på något sätt ta ifrån barnen deras fantasi när vi arbetar med att grundlägga ett källkritiskt förhållningssätt. Sarah Sheppards faktaböcker innehåller både fakta och fantasi. Genom att tillsammans läsa *Djuren i skogen* och upptäcka allt som händer i bilderna kan vi på ett lustfyllt sätt samtala om fakta och fantasi.

Vad är fakta respektive fantasi? Hur kan vi veta vad som är fakta och vad som är fantasi? Vi kan också fundera över varför författaren har låtit djuren i skogen få mänskliga egenskaper och olika accessoarer.

Vad säger källorna?

När vi ska ta reda på något som vi undrar över, kan vi göra det till en vana att alltid använda minst två källor och att jämföra innehållet i de olika källorna. På så sätt lägger vi en betydelsefull grund för att barnen så småningom när de söker ny kunskap på egen hand, själv också kommer att jämföra källor.

När vi jämför källor kan vi samtala om vad som är lika och vad som är olika. Om något är olika, kan vi fundera över varför källorna säger olika saker och vad vi kan göra då. Till en början kan förslagsvis två faktaböcker jämföras för att sedan jämföra en skönlitterär bok med en faktabok eller en bok med en film eller en webbsida.

Om ni arbetar med myror, finns det flera intressanta böcker att jämföra, exempelvis *Myran* av Bisse Falk, *Barr är bäst* av Anna Bengtsson, *I en pöl* av Karin Cyrén, *Myrstackarna* av Anna Hansson, *Känn igen 25 myror och andra småkryp* av Björn Bergenholtz. Några av böckerna är faktaböcker medan de andra är skönlitterära med inslag av fakta, så kallad faction. Det kan bli intressanta diskussioner att jämföra en faktabok med en skönlitterär bok.

Har du hört ...?

Rykten sprids väldigt snabbt i dag och att låta barnen få kännedom om vad ett rykte är och hur det uppstår är ett annat exempel på att grundlägga ett ansvarsfullt och kritiskt förhållningssätt. Även här passar det fint att läsa en bok högt. Bilderböckerna *Ett tryntroll flyttar in* av Sabine Büchner och Charlotte Habersack och *Hugo – Elak, blodtörstig och jättefarlig?* av Mia Nilsson handlar båda om hur ett rykte sprids.

Ryktet säger att Hugo är den elakaste, farligaste och absolut blodtörstigaste varelsen i skogen och alla är rädda för honom. På Hemmeltoppen är alla djuren övertygade om att tryntrollet är otäckt, för de har hört att han är stor, raggig och ruggig. Med utgångspunkt från böckerna ges det möjlighet att samtala om

vad ett rykte är, hur ett rykte kan uppstå och hur djuren får veta att ryktet inte stämmer.

Vi kan också samtala om hur man kan veta att det som någon säger är ett rykte. Att göra viskleken är ett bra sätt att medvetandegöra barnen om hur fort ett rykte sprids.

Källkritiskt förhållningssätt i ett sammanhang

När vi arbetar med att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt är det viktigt att integrera det i undervisningen och inte låta det vara en aktivitet för sig. Genom att låta barnen få arbeta med det i ett sammanhang, gynnar vi deras kunskapsutveckling.

Diskussionsfrågor

- Hur arbetar ni med att grundlägga ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt idag? Har den här artikeln gett er några nya tankar? Vilka i så fall?
- Hur skulle ett kritiskt förhållningssätt kunna integreras i undervisningen?
- Vilka tankar har ni kring Jack Werners citat, att källkritiken måste förbli äventyrlig och lustfylld?

Digitala källor

Skolverket (2019). Läroplan för förskolan. Hämtad 2020-02-24 från <https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan>

Tryckta källor

Bengtsson, Anne (2018). *Barr är bäst*. Stockholm: Alfabeta Bokförlag AB.

Bergenholtz, Björn (2013). *Känn igen 25 myror och andra småkryp*. Stockholm: Rabén & Sjögren Bokförlag.

Cyrén, Karin (2018). *I en pöl*. Stockholm: Lilla Piratförlaget AB.

Falk, Bisse & Trollbäck, Henning (2017). *Myran*. Stockholm: Lilla Piratförlaget AB.

Habersack, Charlotte & Büchner, Sabine (2016). *Ett tryntroll flyttar in*. Stockholm: Lind & Co.

Hansson, Anna (2017). *Myrstackarna*. Stockholm: Rabén & Sjögren Bokförlag.

Heimer, Maria (2019). *Källkritiskt förhållningssätt i förskolan*. Stockholm: Gothia Fortbildning.

Jansson, Emma (2019). *Mina första fiskar*. Stockholm: Triumf förlag.

Nilsson, Mia (2013). *Hugo – Elak, blodtörstig och jättefarlig*. Stockholm: Bonnier Carlsen Bokförlag.

Sheppard, Sarah (2018). *Dino Deluxe*. Stockholm: Bonnier Carlsen Bokförlag.

Sheppard, Sarah (2014). *Djuren i skogen*. Stockholm: Rabén & Sjögren Bokförlag.

Sheppard, Sarah (2016). *Djuren i skogen – vinterboken*. Stockholm: Rabén & Sjögren Bokförlag.

4 Digital kompetens

En aspekt av digital kompetens är att kunna använda digitala verktyg. För att gynna barnens lärande är det viktigt att användningen av digitala verktyg sker på ett medvetet sätt. I den här artikeln ger Maria Heimer några exempel på hur vi kan arbeta med digital kompetens och digitala verktyg i förskolan.

Foto: Shutterstock.com

Utveckla adekvat digital kompetens

År 2017 beslutade regeringen om en nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet. Utifrån den strategin har förskolans läroplan, Lpfö18, reviderats. I läroplanens första del under rubriken "Kommunikation och skapande", nämns adekvat digital kompetens. Digital kompetens är en grundläggande kompetens som alla måste ha för att kunna delta på lika villkor i ett digitalt samhälle.

Den digitala utvecklingen går fort och vad som är adekvat digital kompetens kan förändras snabbt. För att kunna ge barnen förutsättningar att utveckla adekvat digital kompetens, krävs att vi som undervisar i förskolan följer med i den digitala utvecklingen.

Göra barnen till producenter

I undersökningen *Småungar och medier*, som jag refererade till i den första artikeln i den här serien, kan vi se att många barn har tillgång till flera olika digitala verktyg i hemmet. 80 procent av 2–4-åringarna har tillgång till en surfplatta, drygt hälften till en smartphone och 44 procent till en dator. Tillgången är något lägre före barnet fyller två år och ökar något i fem- till åttaårsåldern.

Med hjälp av undersökningen kan vi också se att det som barnen ägnar sig åt i hemmen är mestadels sådant som andra producerat. Det är sällan de själv använder digitala verktyg på ett aktivt sätt för att skapa något.

När digitala verktyg används i förskolan, är det viktigt att barnen får vara producenter. Det är också viktigt att digitala verktyg inte bara används för sakens skull utan att det finns en medveten tanke bakom valet.

Skapa film

Småungar och medier visar att många barn tittar på film. Det har blivit allt vanligare att rörlig bild manipuleras. Green screen är ett sätt att arbeta med film och medvetandegöra barnen om hur enkelt rörlig bild kan manipuleras.

För att kunna arbeta med green screen behövs ett grönt tygstycke eller ett stort grönt papper. Det behövs också en surfplatta och en app. När jag arbetar med green screen med barn, använder jag mig av appen Green Screen by Do Ink. Under tiden som man filmar, ska det gröna tygstycket eller pappret vara i bakgrunden. När man sedan redigerar bakgrunden, byts den gröna färgen ut mot en annan bakgrund. Det kan till exempel vara rymden, vatten eller skog.

Med hjälp av appen går det även att manipulera med bilder. Det är viktigt att vara en digital förebild och om en bild till bakgrunden väljs från nätet, ska den vara fri att använda.

I samband med arbetet kan vi med barnen samtala om varför de tror att man manipulerar med bilder och filmer och hur man kan veta om en bild eller film är manipulerad eller inte. Kanske har barnen stött på någon bild eller film som varit manipulerad?

Bilder är också ett utsnitt av verkligheten. Det som sker utanför bilden ser vi inte och en bild som vi ser kan vara tagen ur sitt sammanhang. Bilderboken *Min hemliga farbror* passar fint att läsa högt och samtala om under arbetet med bilder och filmer. Boken handlar om Malte som ska åka till sin farbror Luigi i Italien. Med sig får han en smartphone för att kunna skicka bilder och meddelanden hem till sina föräldrar. Men bilderna som Maltes föräldrar ser är tagna ur sitt sammanhang och speglar inte verkligheten.

Skapa digital berättelse

Arbetet med att skapa berättelser kan varieras, till exempel muntligt och digitalt. När vi skapar digitala berättelser, har vi möjlighet att använda oss av olika effekter som foton och ljud. Men vi kan också dela med oss av vad vi skapat till hemmen.

I arbetet med att skapa digitala berättelser främjas bland annat samarbete, kreativitet och språk. Det finns flera appar för att skapa digitala berättelser. Några som jag använt och som jag tycker fungerar bra är BookCreator och NE:s Berätta.

Besöka museum och länder i världen

Digitala verktyg ger oss också möjlighet att i förskolan till exempel besöka museer. Det finns flera museer som har intressanta webbplatser att utforska tillsammans, till exempel Nordiska museet och Nationalmuseum i Stockholm. Museer har ofta hög trovärdighet när man kritiskt granskar information och genom att låta barnen bekanta sig med vad ett museum är och vad ett museum kan ge oss information om, kan vi lägga en betydelsefull grund för att barnen med tiden utvecklar ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt.

I Nordiska museets samling finns till exempel leksaker som barn lekte med förr i tiden och dessa finns att se via museets webbplats. Tillsammans kan vi utifrån bilderna samtala om varför barnen tror att ett museum visar gamla leksaker och vad man kan få veta genom att titta på dem. Vi kan också undersöka vilka fler föremål som finns i museets samlingar.

I förskolans läroplan står: "Kännedom om olika levnadsförhållanden och kulturer kan bidra till att utveckla en förmåga att förstå och leva sig in i andras människors villkor och värderingar." Med hjälp av digitala verktyg och internet kan vi få kännedom om hur det kan vara att leva i ett annat land.

Via webbplatsen Dollar Street kan vi besöka många familjer i olika länder runt om i världen. Vi får veta lite om varje familj och vi ges möjlighet att besöka deras hem med hjälp av de bilder som finns tillgängliga på webbplatsen.

Skapa radioprogram

I ungefär hundra år har vi kunnat lyssna på radio. Radio är en källa som vi kan använda för att söka ny kunskap. Barn i förskolan kan få kännedom om vad radio är genom att lyssna på radioprogram och skapa egna program.

Sveriges Radio gör program för barn och på Radioapans webbplats finns olika radioprogram att lyssna tillsammans på. Med programmet Audacity eller appen Voice Memos kan vi sedan skapa egna radioprogram med barnen.

Digital kompetens i ett sammanhang

I den här artikeln har jag gett några exempel på hur arbetet med digital kompetens och digitala verktyg i förskolan kan se ut. I arbetet är det viktigt att tänka på att aktiviteterna ska ingå i ett större undervisningssammanhang och inte ske isolerat, för att barnets språk- och kunskapsutveckling ska gynnas.

Diskussionfrågor

- Vilka fördelar ser ni med att göra barnen till producenter i arbetet med digitala verktyg? Ser ni några hinder? Vilka i så fall?
- Hur arbetar ni för att göra barnen aktiva i arbetet med digitala verktyg?
- Vilka uttrycksformer använder ni i berättandet? Har den här artikeln väckt några nya tankar? Vilka i så fall?

Digitala källor

AppStore (u.å.). *Green Screen by Do Ink*. Hämtad 2020-02-26 från <https://apps.apple.com/se/app/green-screen-by-do-ink/id730091131>

AppStore (u.å.). *Voice Memos*. Hämtad 2020-02-26 från <https://apps.apple.com/us/app/voice-memos/id1069512134>

Audacity (u.å.). *Audacity*. Hämtad 2020-02-26 från <https://www.audacityteam.org/>

Gapminder (u.å.). *Dollar street*. Hämtad 2020-02-26 från <https://www.gapminder.org/dollar-street/matrix?activeHouse=3>.

Nationalmuseum (u.å.). *Samlingarna*. Hämtad 2020-02-26 från <https://www.nationalmuseum.se/>

Nordiska museet (u.å.). *Leksaker*. Hämtad 2020-02-26 från <https://www.nordiskamuseet.se/utställningar/leksaker>

Skolverket (2019). *Läroplan för förskolan*. Hämtad 2020-02-26 från <https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan>

Statens Medieråd (2019). *Småungar och medier 2019*. Hämtad 2020-02-26 från <https://statensmedierad.se/publikationer/ungarochmedier/smaungarochmedier2019.3348.html>

Tryckta källor

Andersson, Kenneth (2017). *Min hemliga farbror*. Stockholm: Alfabetabokförlag.

Heimer, Maria (2019). *Källkritiskt förhållningssätt i förskolan*. Stockholm: Gothia Fortbildning.